

Індія в системі міжнародних відносин: регіональний аспект (SAARC)*

(за матеріалами наукової доповіді на
Пленарному засіданні

IV Всеукраїнської конференції індологів 30 січня 2018 р.)

За 70 років незалежності (1947–1917) Індія подолала унікальний шлях від пригнобленої колоніальної країни до надзвичайно впливової в міжнародних відносинах держави, що зробила грандіозний прорив в економічному, науково-технічному й соціальному розвитку. Цей непростий процес супроводжувався складними проблемами й перешкодами минулого історичного розвитку, але країні вдалося вирішити та значною мірою подолати більшість із них, продемонструвати величезні досягнення в різних аспектах економічного й суспільно-політичного життя, стати однією з провідних держав сучасної системи міжнародних відносин. Регіональний аспект цих відносин видається для Індії надзвичайно актуальним і важливим як у контексті нових тенденцій та перспектив розвитку багатополюсної структури сучасного світу, так й регіональних (у тому числі інтеграційних) процесів у регіоні Південної Азії, де країна посідає особливе, провідне місце.

Відомо, що Індія відіграє головну роль у регіональному розвитку, включаючи *інтеграцію* як одну з основних складових загального процесу регіоналізації. Блок питань, пов'язаних із розвитком інтеграції в Південноазійському регіоні, видається досить складним і неоднозначним у силу низки особливостей та специфіки історичного розвитку регіону.

Аналізуючи *економічний вимір* інтеграційних тенденцій у регіоні Південної Азії, доцільно основну увагу приділити питанням створення й діяльності регіональної економічної організації – SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation або Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії).

Ураховуючи економічні та соціально-політичні проблеми регіону, найважливішими видаються питання розвитку сільського господарства й відповідної інфраструктури, лісового й водного господарства, перспективи розвитку передових галузей: інформаційних і біотехнологій, питання ефективного використання енергетичних ресурсів регіону, а також проблеми жінок і молоді, демографії та охорони здоров'я.

Уперше на офіційному рівні ідею формування структури, яка б координувала функції в питаннях регіональної співпраці в Південній Азії, було висловлено президентом Бангладеш (Ziaur Rahman) наприкінці 70-х років минулого століття. Надалі 1980 року ініціатива формування Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії як структури, що мала б сприяти взаємній довірі й порозумінню між державами регіону, була сформульована урядом Бангладеш у формі робочого документа, розповсюдженого серед урядів інших держав регіону. У документі було викладено концепцію регіональної

співпраці й запропоновано галузі та механізми можливої співпраці [1]. Після великої й тривалої підготовчої роботи ідею регіонального об'єднання було реалізовано у вигляді відкриття першого саміту SAARC у м. Дакка (Бангладеш) 1985 року.

Ухваленим статутом (1985 р.) завданнями організації було визначено сприяння добробуту народів регіону, прискорення економічного, соціального й культурного розвитку, зміцнення довіри й розуміння серед південноазійських держав і сприяння співпраці в економічній, соціальній, культурній і науково-освітній галузях [2]. Серед головних принципів діяльності Асоціації Статутом визначалася повага до суверенітету й територіальної цілісності, а також невтручання до внутрішніх справ, що на практиці, із огляду на численні конфлікти між державами-членами, означало своєрідне «усунення» SAARC від будь-яких двосторонніх політичних і безпекових питань (саме на цьому наполягала Індія).

Спочатку SAARC виникла як регіональна організація формального характеру, що не мала конкретної мети й достатніх механізмів функціонування. Причиною цього були суттєві суперечності в підходах сторін до принципів регіональної співпраці. Стриману позицію Індії визначало побоювання об'єднання в організації зусиль решти держав для спільної протидії її регіональному домінуванню. Обережність решти ж держав була викликана перспективою посилення залежності від Індії. Окрім того, держави Південної Азії були слабо зацікавлені в економічній співпраці, оскільки підстав для неї було мало: рівень внутрішньорегіональної торгівлі був незначним, на зовнішніх ринках вони виступали як конкуренти, а рівень розвитку економіки регіону був низьким.

Усе це визначило обмеження сфери діяльності SAARC до 1995 р. неекономічними галузями (транспорт, зв'язок, освіта, наука тощо). Упродовж першого десятиліття своєї діяльності SAARC розвивалась інституційно (за рахунок розширення форматів зустрічей на різних рівнях) з певним уповільненням у 1989–1992 рр., пов'язаним із загостренням індійсько-пакистанських відносин через кризу в Кашмірі.

Від середини 90-х років розвиток процесів регіональної інтеграції в Південній Азії отримав новий поштовх через зміни в зовнішній політиці Індії, відомими як «доктрина Гуджрала». Головними пріоритетами було визначено поліпшення відносин із сусідніми державами й розвиток економічної співпраці в межах регіональних структур, передусім SAARC. Головним безпековим виміром цієї доктрини став принцип «позитивної асиметрії», згідно з яким Індія зобов'язувалась не користуватися своєю перевагою в потенціалі для тиску на сусідні держави, які теж зобов'язувались утримуватися від дій, що загрожували безпеці Індії (передусім ішлося про надання території для діяльності сепаратистських і терористичних угруповань, що діяли проти Делі, а також про утримання від контактів у безпековій сфері з позарегіональними державами, передусім КНР і США). Своєю чергою, Індія відмовлялася від принципу взаємності та взаємної вигоди у відносинах із іншими державами (принцип «невзаємності») [3].

1995 року SAARC зробила крок до реалізації моделі економічного регіоналізму, увівши в дію Угоду про преференційну торгівлю (South Asian Preferential Trading Arrangement, SAPTA) [4]. Ухвалюючи рішення про формування зони преференційної торгівлі, держави-учасниці розраховували на те, що розширення торговельних зв'язків у межах SAPTA може стати стимулом для інших галузей співпраці, давши поштовх для поглиблення економічної інтеграції, як це мало місце у випадку ЄС та АСЕАН. Упродовж 90-х років межі угоди поступово розширювалися за рахунок збільшення переліку товарів, на які знижувалися митні тарифи. Із 1995 р. до 1998 рр. відбулося три етапи зниження тарифів, у межах кожного з яких збільшувалася кількість товарних груп, тарифи на імпорт яких знижувались. SAPTA підвищила на новий, більш якісний рівень, діяльність SAARC, що значно наблизило цю організацію до інтеграційного об'єднання.

Застосування Індією принципу «невзаємності» полегшило процеси узгодження торговельної політики в межах SAARC. Індія в односторонньому порядку знижувала митні тарифи на окремі групи товари, не очікуючи аналогічного зниження тарифів рештою держав регіону. Це одночасно давало можливість Індії й посилити довіру до неї в регіоні, і відповідно до власних економічних інтересів відкрити ринок для імпорту товарних груп, що не створювали конкуренції індійським виробникам (проте перебували під дією високих імпорتنих мит, запроваджених за принципом симетричної відповіді на дії інших держав). Можна стверджувати, що скромні успіхи SAPTA здебільшого пов'язані саме з одностороннім зниженням торгових тарифів Індією. Станом на 2003 р. на частку Індії припадало понад половини знижених тарифів на імпорт товарів у регіональній торгівлі [5].

Водночас SAPTA не створила реальної зони преференційної торгівлі, оскільки сама угода була лише рамковою, а частка охоплених нею товарів варіювалася від 6 % 1995 року до 7 % 2000 року. Угода не стосувалась нетарифних бар'єрів. Зниження тарифів було незначним на тлі їх загалом вищого за світовий рівня в Південній Азії. Значний вплив на низьку ефективність SAPTA мав і воєнний конфлікт 1999 року між Індією та Пакистаном, що одночасно призвело до блокування перемовин у межах SAARC.

Провал процесу реалізації SAPTA та криза SAARC зумовили докорінний перегляд стратегії розвитку Асоціації. Із 2004 р. вона стала активно освоювати нові галузі співпраці й поглиблювати рівень інтеграції економік держав-учасниць. Від концепції розвитку зони преференційної торгівлі SAARC перейшла до концепції формування регіональної зони вільної торгівлі. У межах саміту SAARC в Ісламабаді 2004 року держави-члени підписали угоду про вільну торгівлю (South Asian Free Trade Agreement, SAFTA [6], що набула чинності з 2006 р. Угода стала значним кроком у напрямі поглиблення регіональної інтеграції.

SAFTA передбачала скасування державами SAARC у порядку взаємності тарифних і нетарифних бар'єрів і запровадження режиму особливого сприяння для найменш розвинутих держав (Бангладеш, Непал, Бутан, Мальдіви). Окрім того, передбачалося поступове зменшення тарифних бар'єрів до 20 % упродовж

2-х років із подальшим скороченням до 0 % ще впродовж 5-ті років. Для найменш розвинутих держав тарифи було передбачено знизити до 0–5 % вже впродовж 2-х років, за збереження їх права на значно повільніше скорочення мит. За експертним оцінюванням, цінність SAFTA знижується застереженням права держав на використання «списків чутливих товарів», що найбільше виявилось в індійсько-пакистанській торгівлі, яка є однією з найбільш зарегульованих у регіоні в силу намагань Пакистану захистити свою економіку від впливу конкуренції з індійської сторони. Реалізація SAFTA розглядається SAARC як один із кроків до наступного етапу економічної інтеграції – формування Економічного Союзу. Цікавою особливістю SAFTA є те, що, усупереч загальній тенденції до збільшення обсягів регіональної торгівлі в останні роки, її відносна частка не збільшується у зв'язку з випереджальним розширенням торгівлі південноазійських держав із рештою світу.

Важливою передумовою активізації процесів економічної інтеграції в межах SAARC і формування регіональної зони вільної торгівлі стала зміна підходів Індії до економічної співпраці з державами регіону. Динамічний розвиток індійської економіки впродовж 1990–2000-х рр. посилив зацікавленість Індії у розширенні своєї економічної присутності в регіоні: збільшенні експорту до країн-сусідів та інвестицій у їх економіку. Додатковими чинниками були: активне економічне проникнення КНР до Південної Азії (що сприймається Індією як загроза не лише її економічним, а й безпековим інтересам, і є приводом для намагань Індії врівноважити китайський економічний вплив); успіх угоди про вільну торгівлю між Індією та Шрі-Ланкою (що дозволило суттєво збільшити двосторонній товарообіг, сприяло зміцненню політичних відносин і стало моделлю для наслідування); досить прискорені темпи розвитку економіки Індії, що посилює інтерес держав регіону до розвитку регіональної торгівлі та залученню індійських інвестицій.

Головним чинником поглиблення інтеграційних процесів після 2004 р. стала регіональна політика Індії. Регіональна стратегія Індії перебуває в тісному зв'язку з глобальною стратегією Індії як великої держави, тому активізація зовнішньополітичних зусиль Індії у світі сприяє аналогічним змінам у регіоні. Передусім для перетворення на один із головних центрів впливу в світі Індія прагне до підвищення рівня відносин із сусідами й розв'язання конфліктів, що обмежують її здатність діяти на глобальному рівні. Окрім того, для підтвердження претензій на статус великої держави Індія прагне до отримання статусу представника інтегрованого регіону – Південної Азії, де вона є провідною силою. У цьому контексті стимулювання економічної інтеграції є засобом зміцнення Південної Азії як регіональної спільноти. Нарешті, за умов глобальної конкуренції Індія зацікавлена в окресленні сфери свого економічного впливу, у межах якої вона забезпечить собі можливість доступу до ресурсів і ринків.

У 2005–2007 рр. SAARC зробила крок до реалізації моделі *відкритого регіоналізму*, запросивши до членства Афганістан і надавши статус спостерігачів КНР, ЄС, Японії, США та Кореї. Надалі до 2009 р. статус спостерігачів було надано Ірану, Маврикію, Австралії та М'янмі. Одночасно з

прийняттям Принципів співпраці зі спостерігачами 2008 року члени SAARC ухвалили рішення про запровадження тимчасового мораторію на надання статусу спостерігача для збереження контрольованості цього процесу, упорядкування відносин із чинними спостерігачами й розширення співпраці з ними. Розширення SAARC та оформлення відносин із провідними центрами сили у світі підтвердили підвищення авторитету організації в Азії та світі й посилення інтересу до регіону найбільших торговельних партнерів та інвесторів.

У контексті зовнішньої політики Індії розширення SAARC стало показником зростання ролі Індії як регіонального лідера та великої держави. Вступ до Асоціації Афганістану відповідає індійським інтересам: зміцнення двосторонніх зв'язків з цією країною для розширення індійського впливу в регіоні та послаблення впливу Пакистану на Афганістан. Індія послідовно обстоювала необхідність включення Афганістану до SAARC ще з кінця 80-х років, проте нестабільна ситуація в цій країні перешкоджала реалізації її намірів. Надання статусу спостерігача М'янмі та Маврикію також є виявленням намагань Індії залучити до регіональних процесів у Південній Азії держави, що мають особливі відносини з Індією, або є важливим елементом індійської безпекової стратегії в регіоні.

Як можливим новим членом організації, що висловила відповідне бажання, розглядалася КНР, кандидатура якої підтримувалася Пакистаном і Бангладеш і проти членства якої виступали Індія, Іран і М'янма. Початок «відкриття» SAARC було суттєвим аргументом на користь перспективи реалізації Асоціацією моделі економічного регіоналізму як у зв'язку з переходом до відкритості, що є одним із основних принципів азійського регіоналізму, так і в зв'язку з можливим початком конвергенції з сусідніми регіонами, де має місце більш глибока економічна інтеграція. Уважалося, що поглибленню економічної інтеграції в межах SAARC може сприяти вступ КНР, яка потенційно поширить на Південну Азію динаміку інтеграційних процесів у Східній та Південно-Східній Азії (КНР є головним торговельним партнером практично для всіх країн SAARC), по-перше, а, по-друге, – може змінити водночас співвідношення сил усередині самої Асоціації.

Розвиток SAARC у 2008–2009 рр. засвідчив, що організація зберігає сильну вразливість до політичних суперечностей між державами-членами. 2009 року не відбувся щорічний саміт SAARC, що стало наслідком браку підтримки заходу Індією, яка уникала зустрічей на високому рівні з представниками Пакистану (після терактів у Мумбаї), за умов, коли інші держави регіону не мали коштів (Бутан, Мальдіви) або мали ускладнені відносини з Індією (Непал). Водночас статистика регіональної торгівлі 2009 р. стала показником суттєвого розширення регіональної торгівлі, пов'язаного зі стабільністю індійської економіки під час кризи [7]. Більше того, 2009 року Індія зробила спробу використати переваги своєї економічної стабільності за умов кризи й виступила з ініціативою втілення SAFTA зі своєї сторони на основі принципу невзаємності. Подібна ініціатива цілковито відповідала регіональним інтересам Індії. Більшою мірою, відкриваючи свій ринок для

південноазійських держав, Індія сприяє їх більш тісній інтеграції з індійською економікою.

2004 року головами держав-членів SAARC було затверджено Цілі розвитку SAARC, що стали адаптацією до регіональних потреб глобальних Цілей розвитку тисячоліття ООН. Цілі містять перелік завдань у галузі людського розвитку, які уряди південноазійських держав планують виконати в майбутньому. В останні роки популярною в межах SAARC стала концепція поглиблення контактів між суспільствами держав-членів. У межах її реалізації SAARC створила кілька галузевих форумів для експертів із різних питань, ініціювала програми з обміну і анонсувала намір створення Південноазійського університету.

Аналізуючи *безпековий вимір* регіональних (у тому числі інтеграційних) тенденцій у регіоні, необхідно зауважити, що при створенні SAARC та в процесі її діяльності в наступні роки не ставилося безпосереднє завдання створення системи безпеки в регіоні в межах цієї організації (вона не створювалась як безпекова регіональна організація). Хоча нині існує досить наукових видань і літератури, де спостерігаємо спроби довести хиби й прорахунки SAARC у напрямі безпеки.**

Безперечно, безпекові питання були так званим складним «навколишнім середовищем», у якому вибудовувалася структура й практично здійснювалися проекти організації. Однак остання ніколи не ставила за *головну мету* вирішення безпекових питань у регіоні Південної Азії (хоча безпековий фактор потенційно й перманентно увесь час був присутнім й наносив свій відбиток упродовж усіх етапів розвитку організації). Найбільшу гальмівну й перешкоджаючу роль відіграла «конфліктогенність» індо-пакистанських та індо-китайських відносин.

Зазначимо, що нині величезний масив вітчизняних і зарубіжних досліджень присвячено вивченню проблем регіоналізації та інтеграції, але практично всі вони висвітлюють економічні (геоекономічні) й політичні (геополітичні) питання, водночас *цивілізаційно-культурні* аспекти та їх вплив на процеси регіоналізації розглядаються надзвичайно рідко. Саме в цьому аспекті регіон Південної Азії є досить привабливим і, вірогідно, перспективним. Виходячи з цього, доцільно зробити спробу частково виправити наявну ситуацію й на конкретних прикладах продемонструвати роль і значення цивілізаційних складових, насамперед пов'язаних із освітою, наукою, культурою.

У межах SAARC разом з метою економічної інтеграції ставилося завдання відтворення *цивілізаційно-культурної ідентичності* регіону, відродження традицій спільної долі південноазійських країн. Звісно, такі завдання цілком узгоджувалися з принциповою стратегічною лінією Індії як провідної держави регіону.

Принципи роботи SAARC визначаються традиційними цивілізаційно-світоглядними поняттями, концепціями й принципами, що прийшли з далекої давнини: регіональна кооперація мала відбуватись на основі взаємоповаги, суверенітету (*ненасильства*), територіальної цілісності й незалежності країн-учасниць, невтручання у внутрішні справи одна одної, на основі принципів

мирного співіснування; багатостороння співпраця в будь-якому разі не має заперечувати дво- та багатостороннім контактам, а здійснюватися паралельно. Центральне місце в структурі SAARC, безперечно, посіла Індія як ядро, як провідна держава. Логічним видається й те, що в прийнятій символіці SAARC відбилися всі ці традиційні моменти: символічні долоні тримають квітку-коло, яке складається із семи (за кількістю країн регіону) менших кружалець-країн (одна – у центрі, інші шість – її оточують).

Спектр діяльності SAARC досить широкий, можна назвати лише кілька найважливіших напрямів, що ініціювались Асоціацією: регіональна конвенція з боротьби проти тероризму (1987 р.); створення асоціації спікерів і парламентарів країн-членів SAARC (1992 р.); заснування Фонду розвитку Південної Азії (1996 р.); ухвалення конвенції про запобігання й боротьбу проти залучення жінок і дітей до проституції (2002 р.); розширений протокол із боротьби проти тероризму (2004 р.); було також розроблено низку важливих проектів, присвячених гуманітарному напрямку діяльності: пропозиції для розвитку туризму, програма обміну між юнацькими організаціями, схема стипендій і грантів студентів, аспірантів і молодих фахівців у межах регіону [8].

Важливим об'єднувальним фактором (як це не парадоксально) в межах SAARC є цивілізаційно-культурні складові в площині надзвичайно складних спільних проблем й нагальної необхідності їх розв'язання. Це – ліквідація неписьменності, доступ до початкової школи, удосконалення системи середньої та особливо вищої освіти, підготовка висококваліфікованих фахівців, передусім, для аграрного сектора, виходячи зі структури економіки країн регіону. Усупереч усім труднощам, Асоціації вдалося дещо згуртувати країни навколо цієї групи проблем й досягти в цьому напрямі значних результатів.

Необхідно зазначити, що на початку діяльності SAARC робився наголос на підвищення рівня співпраці й в інших галузях. В основному це була співпраця в галузі сільського господарства, розвитку сільської місцевості, науки й технологій, культури, здоров'я, контролю над народжуваністю, контролю над наркотиками та антитерористична діяльність. Освіта була окремо включена до погоджених галузей співпраці лише 1998 року; після цього було зроблено кілька спроб, пов'язаних із освітою загалом та особливо вищою освітою, для розбудови регіональної співпраці.

Було розпочато низку заходів, таких, як спільне визнання освітніх закладів, вироблення спільного освітнього стандарту шляхом єдиних методів навчання й започаткування дисципліни з вивчення SAARC (у навчальних програмах всіх країн регіону). Для цього було організовано Комітет голів університетських комісій (Committee of Heads of the University Grants Commission). Схема стипендій і грантів була започаткована ще 1987 року та пізніше була переглянута з деякими доповненнями. Також було створено Консорціум відкритого дистанційного навчання (SACODiL) для стандартизації навчальних програм, спільного визнання курсів та заохочення трансферу оцінок.

Під час XIII саміту SAARC 2005 року в м. Дака прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх запропонував заснувати принципово новий вид вищого освітнього закладу – Південноазійський університет (ПАУ). Ця пропозиція була

ратифікована на XIV саміті SAARC у квітні 2007 р. Планом створення ПАУ передбачалось, що головне університетське містечко буде розташоване в Індії (Делі), а його філіали – спеціалізовані дослідні та навчальні «Центри майстерності» – будуть засновані в усіх країнах-членах. Він представлятиме собою міжнародний університет, що фінансується вісьмома країнами-членами SAARC. Передбачалось, що ПАУ буде некомерційним, державно-приватним закладом, зі зваженим підходом до державного й приватного фінансування. В університеті буде проводитись умовний розподіл місць для студентів від кожної країни, вони матимуть право безвізового режиму по всьому регіону [9].

Мета цього крупного регіонального проекту – колективно організувати освітньо-академічну установу, яку жодна з країн регіону не змогла б створити самостійно, тобто так званий «університет світового рівня», якій би зміг конкурувати з найкращими університетами світу. Завдання університету – підвищення рівня навчання в південноазійській спільноті для просування розуміння широких перспектив у майбутньому; зміцнення регіональної свідомості; надання широкої та кваліфікованої освіти здібним і видатним студентам для виховання якісно нового класу керівників; поширення компетентності південноазійських народів у галузі науки, технологій і різних галузях вищої освіти, які є життєво необхідними для покращання якості їх життя.

ПАУ відкрився для навчання в серпні 2010 р. зі студентами з різних країн за двома спеціальностями: магістр економіки розвитку й магістр комп'ютеризації. У 2011–2012 академічному році планувалося запровадити 5 нових спеціальностей: магістр біотехнології, магістр комп'ютерних наук, магістр соціології, магістр міжнародних відносин і магістр правознавства. Також планується запровадити докторську програму й збільшити набір студентів і навчальних програм. Наприкінці перших п'яти років ПАУ матиме 3000 студентів і 300 викладачів на 11 факультетах, включаючи Інститут південноазійських досліджень. Очікується, що зазначений інститут стане «мозковим центром» та зосередиться на проблемах і викликах, що стоять перед Південною Азією. Згодом будуть створені факультети інженерії та медицини. Остаточна кількість студентів, що навчатимуться в університеті, становитиме 7 тис., викладачів – 700 осіб.

Тут необхідно прийняти до уваги, що саме сектор освіти в Південній Азії виявив великі схожості в країнах-членах SAARC. Насамперед усім їм бракує адекватних ресурсів для забезпечення свого населення якісною вищою освітою. Ураховуючи, що пріоритетами регіону є зменшення бідності, охорона здоров'я та базова освіта, то у близькому майбутньому в країнах регіону може просто не вистачити ресурсів для того, щоб запропонувати якісну вищу освіту всім охочим. Зважаючи на це, об'єднання ресурсів регіону у формі проекту ПАУ може значно допомогти у розв'язанні цієї проблеми. Водночас Індія зі своєю переважною присутністю в Південній Азії відіграватиме важливу роль у регіональній співпраці на царині вищої освіти через SAARC. Створення Південноазійського університету в Нью-Делі стає чи не найбільшим нині

проектом, який успішно втілюється в життя країнами-членами SAARC у галузі розбудови й вдосконалення регіональної освіти.

На початку XXI ст. країни регіону зробили наступний важливий крок – домовилися також сприяти розвитку *науки і техніки* в межах SAARC, надавати особливу увагу заохоченню регіональної співпраці в цих галузях й гідно зустріти виклики століття особливо в галузі довкілля, продовольчої проблеми, а також культурно-цивілізаційних надбань.

Особливого значення в цьому набуває регулярне проведення зустрічей на вищому рівні міністрів науки й техніки країн-учасниць. Перша така зустріч була проведена в Нью-Делі у вересні 2008 р., вона визначила план дій у зазначених галузях на п'ять років (2008–2013 рр.). Він включає такі напрями: співпраця в галузі науки й техніки, стандартизація лабораторних досліджень, розроблення проектів.

Співпраця в галузі науки й техніки проводиться через відповідний технічний комітет науки й техніки SAARC. У повноваження цієї структури входять: розвиток і зміцнення наукових і технічних зв'язків у регіоні, обмін науковими й технічними знаннями, спільні науково-дослідні й промислові проекти.

Між країнами регіону відбувається постійний обмін науковими делегаціями, які беруть участь у розробці спільних проектів, обміні досвідом і співпраці з іншими країнами, проводяться спільні наукові семінари, конференції та симпозиуми. Друге засідання міністрів науки й техніки відбулося 2009 року в м. Коломбо. Представники країн були зосереджені на формулюванні науково-технічної стратегії, сприянні регіональній і багатосторонній співпраці, а також обміну інформацією між національними інститутами країн регіону.

Учасники засідання обговорили можливості лабораторних досліджень, формування єдиної системи стандартизації та сертифікації продуктів, взаємне визнання лабораторних акредитацій і гармонізацію стандартів відповідно до південноазійської регіональної організації стандартів (SARSO) [10].

У серпні 2011 р. було започатковано унікальний науковий проект під назвою «SAARC – Австралія: розвиток потужностей у моделюванні систем для раціонального використання водних ресурсів та сприяння харчовій безпеці Південної Азії» [11]. Науковці країн регіону наразі плідно працюють над іншими проектами: у галузі сонячної енергії, глобального потепління, протистояння землетрусам.

У Декларації Адду, ухваленої на XVII саміті SAARC (Мальдіви, м. Адду, листопад 2011 р.), сторони зокрема домовились працювати в напрямі прискорення роботи щодо взаємного визнання академічних і професійних ступенів та узгодити академічні стандарти; створити довгострокові зв'язки між університетами, науково-дослідними установами й «мозковими центрами» регіону [12]. У своїй промові під час саміту Прем'єр-міністр Індії Манмохан Сінгх зазначив, що Індія надаватиме країнам-членам SAARC по десять стипендій щороку для аспірантів і докторантів, які навчаються в галузі лісництва в індійському науково-дослідному інституті в м. Деградун [13].

Важливі практичні кроки на шляху прискорення інтеграції були зроблені останнім часом і в галузі *культури*. Так, 2007 року була проведена зустріч міністрів культури для обговорення культурної програми в межах SAARC. На основі рішень цієї зустрічі Шрі-Ланкою було підготовлено спеціальний проект, затверджений на XXXIII сесії постійної комісії з питань культури SAARC (Нью-Делі, березень 2007 р.). Основні напрями співпраці в межах проекту: просування культури країн-членів у системі «онлайн», створення й запуск веб-сайту Асоціації, присвяченого культурним подіям, публікація матеріалів із культури, співпраця з іншими організаціями, створення культурного зв'язку між країнами й художніми колективами, співпраця в галузі створення «культурного продукту та його просування», програма культурних обмінів SAARC.

У квітні 2009 р. було проведено першу зустріч керівної наради культурного центру SAARC. Під час зустрічі було підготовлено програму заходів на 2010 р., яка включала симпозіум на тему спільної спадщини в Південній Азії та семінар, присвячений ритуалам, етиці й соціальній стабільності в регіоні.

Друга зустріч керівної наради культурного центру SAARC відбулася в м. Коломбо в жовтні 2010 р., де під час її проведення було розроблено програму заходів на 2011 р., що включала низку культурних заходів Асоціації: проведення культурного фестивалю, фестивалю фільмів, підготовку публікацій у часописах, присвячених розвитку культури в Південній Азії [14].

У квітні 2011 р. було закладено перший камінь у будівництво культурного центру SAARC у м. Матара, Шрі-Ланка. Новий комплекс слугуватиме як виставковий зал і сховище знань, що пов'язані з ритуалами Південної Азії. Комплекс складатиметься з відкритого театру, кінозалу, музею, виставкових залів, галерей, залів для проведення семінарів і лекцій, аудіо та відео студій, комп'ютерної кімнати, бібліотеки, архіву, адміністративної частини тощо. На базі розробленого центром культури проекту в липні 2011 р. було проведено першу конференцію, присвячену культурам Південної Азії, що зникають.

Величезна позитивна роль у справі розбудови цивілізаційно-культурної інтеграції, безперечно, належить фестивальному напрямку культурної взаємодії південноазійських країн. У 2007–2009 рр. під егідою SAARC відбулася серія фестивалів, що стало показником консолідації в цьому напрямі. Так, у листопаді 2007 р. Індія приймала гостей регіонального фестивалю – SAARC Bands Festival, що тривав три дні й продемонстрував різні музикальні напрями (від етнічних до стилю модерн), які є в країнах-членах Асоціації. Провідні колективи з 8 країн Асоціації об'єдналися в єдине ціле в унікальному культурному проекті. Фестиваль справив великий вплив на розвиток творчих контактів між артистами країн цього регіону, а індійська спільнота, особливо молодь, мали можливість ознайомитися з тими талантами, що існують у регіоні.

Іншим важливим фестивалем став фестиваль SAARC, присвячений фольклорному напрямку в музичному й вокальному мистецтві цих країн – Festival of SAARC Folklore. Майже півсотні фахівців у галузі фольклору з країн-

учасниць зібралися разом для дослідження, аналізу й показу різноманітних фольклорних аспектів у Південній Азії. У процесі творчих дискусій і демонстрації професіоналізму виявилася спільність культур народів регіону.

Наступний видатний фестиваль SAARC відбувся під девізом «Threads of Unity» («нитки єднання») і являв собою показ моделей – досягнень багатой культурної спадщини країн регіону, їх текстильних традицій, унікальних ремесел, вишиванок і національних прикрас. Продемонстровані під час фестивалю стилі були яскравими, оригінальними, відрізнялись один від одного, але нитки, із яких вони були виготовлені, були схожими. Тож на фестивалі йшлося про те, що ці нитки не лише з'єднують, а й перетинають кордони...

Серед найбільш важливих фестивалів потрібно назвати й фестиваль літератури, організований Фондом письменників і літератури SAARC (Foundation of SAARC Writers and Literature – FOSWAL) у березні 2009 р. в індійському м. Агра. Це була важлива позитивна ініціатива, що мала широке коло тем включно з такими, як вплив тероризму на культуру, типові умови хаосу й безладу, експлуатація історії й пам'яті, розпад етнічних протиріч й пошуки можливостей примирення. Цей фестиваль продемонстрував, що літературні й культурні взаємодії, залучені в творче братство регіону SAARC, відтворили унікальний калейдоскоп цивілізаційних взаємозв'язків, розшифровуючи й усвідомлюючи емоційні зв'язки, що тісно з'єднують регіони всупереч усім конфліктам.

Під час відкриття XVII саміту SAARC на Мальдівах у листопаді 2011 р. Президент цієї країни в своїй промові закликав лідерів SAARC до поглиблення інтеграції та побудови «мостів співпраці» як між країнами, так і між людьми. Він особливо підкреслив: «Південна Азія... стає більш сильною та визначною, аніж коли-небудь в нашій історії... Занадто довго вона вважалася другорядною в театрі глобальної політики, проте сьогодні ми посідаємо центральне місце; погляди всього світу спрямовані на нас..., ми зможемо досягти нашої мети, якщо працюватимемо разом..., тому що наш успіх залежить від успіху наших сусідів; економічна стагнація в одній частині нашого регіону гальмує процвітання в іншій; нестабільність в одній країні-члені створює небезпеку для нас усіх... Ми зможемо стрімко рухатися вперед, якщо інтегруємо нашу економіку, забезпечимо стабільність своєї фінансової системи та сприятимемо такому політичному клімату, який створює впевненість у майбутньому..., оскільки ми живемо в регіоні жвавої демократії, у регіоні з глибокими цивілізаційними коріннями й сильним громадянським суспільством» [15].

Однак, починаючи з підготовки та організації XVIII саміту SAARC, розпочалися складні міжнародно-організаційні проблеми, пов'язані з глибокими протиріччями між Індією та Пакистаном. У жовтні 2016 р. Прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді відмовився взяти участь у наступному саміті SAARC, приймальною стороною якого мав бути Ісламабад. Основною причиною відмови було звинувачення індійською стороною Пакистану в приналежності до теракту у районі індійського сектора Лінії спостереження (на індійсько-пакистанському кордоні) 18 вересня 2016 р. У цьому питанні Індію підтримали деякі інші держави-члени SAARC (Дакка, Кабул, Бутан).

Більш того, іще за місяць Індія пішла далі й сповістила Пакистан про можливість реформування співпраці в межах організації та формування нового регіонального форуму під назвою «Ініціатива країн Бенгальської затоки по багатосторонній технічній та економічній співпраці» (орієнтовно – без участі Пакистану). Далі – більше: у лютому 2017 р. Індія спробувала блокувати на «процедурних умовах» призначення пакистанського дипломата Генеральним секретарем SAARC. У відповідь – МЗС Пакистану провів велику роботу, щоб «врятувати» ситуацію, багаторазово зустрічаючись на постійній основі з країнами-членами організації та наполягаючи на призначенні пакистанського представника на керівну посаду в організації. У результаті довгих перемовин і «тонкої дипломатії» 1 березня 2018 р. пакистанський дипломат Амджад Хусейн Сиал очолив SAARC, ставши її наступним Генеральним секретарем. Тут необхідно зауважити, що Генеральним секретарем призначаються особи з числа країн-членів на підставі ротації в алфавітному порядку й терміном на три роки. Виходячи з цього, можна очікувати, що індійська сторона буде блокувати форуми й діяльність SAARC до закінчення терміну повноважень пакистанського керівника організації.

Останнім часом Організація Об'єднаних Націй здійснює певні зусилля за для примирення сторін і стабілізації діяльності SAARC. Так, 30 серпня 2018 р. за ініціативи ООН, підтримки Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку, Асоціації фермерів Азії був проведений Перший агропромисловий бізнес-форум SAARC у м. Катманду, столиці Непалу. У такий спосіб ООН представила платформу для об'єднання представників як урядових, так і неурядових організацій країн-членів SAARC, а також регіональних і міжнародних організацій. Можна сподіватись, що за активних зусиль ООН, інших міжнародних організацій і посередників будуть досягнуті порозуміння, мир і співпраця в лавах провідної регіональної організації Південної Азії; що Індія скористається великим накопиченим досвідом позитивних досягнень, який спостерігався впродовж багатьох років у діяльності цієї організації та реалізує для подолання кризи в діяльності SAARC традиційний принцип «єдність у різноманітності», що завжди був підґрунтям у її міжнародних відносинах, особливо в спілкуванні й співпраці з країнами-сусідами Південноазійського регіону.

Підводячи підсумки, необхідно зазначити:

– під впливом глобальних зрушень, які спостерігаються в сучасній світовій системі, регіональна політика Індії, тобто її південноазійський напрям, зазнав суттєвої трансформації. Розвиток *доцентрових* тенденцій у регіоні (де саме Індія є центром – ядром) був, по-перше, відповіддю на ці глобальні виклики, а, по-друге, – закономірним результатом реалізації на практиці класичного принципу «єдність у різноманітності», що прийшов до сучасного світу з далекої індійської давнини;

– *інтеграційний процес* як провідна складова сучасної світової регіоналізації значно активізувався й поширився також і в регіоні Південної Азії; він безпосередньо пов'язаний із таким головним *регіональним об'єднанням* південноазійських держав, як SAARC, діяльність якої набула значних позитивних результатів завдяки

стратегічним і тактичним зусиллям Індії, що упевнено стверджується в статусі регіонального лідера;

– порівняно з іншими регіонами й регіональними державами світу ця трансформація має свої *особливості* стосовно Індії й Південної Азії: вона відбувається досить повільно, поступово (що обумовлено специфікою регіону) й ускладнена низкою негативних чинників, які спостерігаються в процесі сучасної регіоналізації;

– суть регіональної стратегії Індії в Південній Азії полягала в прагненні зберегти й закріпити домінуючі позиції в двосторонніх відносинах із країнами регіону, а також *посилити доцентрові рухи* в регіоні й певну залежність малих держав Південної Азії від Індії шляхом інтенсифікації процесів *регіональної інтеграції*, передусім, активізації діяльності SAARC;

– специфіка методів виконання цієї стратегії характеризувалася тим, що постійною залишалася прихильність Індії до *двостороннього підходу* в проведенні регіональної політики, незалежно від партійної приналежності урядів, що її здійснюють. Такий підхід давав можливість Індії запобігати розвиткові горизонтальних зв'язків у межах регіону й протидіяти формуванню регіональних коаліцій, які могли б заважати посиленню індійського впливу в регіоні й поступовому просуванню в «доцентровому» напрямі;

– іще однією характерною ознакою індійської регіональної стратегії нині є перехід до використання *багатобічної співпраці*, у якій Індія намагається бути центральною ланкою. Саме з цим напрямом пов'язані зміни в поглядах Індії відносно SAARC і проблем *розвитку інтеграційних процесів* у Південній Азії;

– SAARC як провідна структура регіональної співпраці продемонструвала ознаки еволюції в сторону моделі азійського регіоналізму (стимулює випереджальний розвиток зони *вільної торгівлі*, поширює сферу своєї діяльності на галузі, що становлять інтерес для держав-членів) розпочала процес розширення та взаємодії з *іншими регіональними й світовими центрами*. Повільний розвиток цієї організації, зумовлений суперечностями між її членами й передусім конфліктними відносинами між Індією та Пакистаном, поступово витісняють процеси реальної інтеграції в економічній і соціально-культурній галузях;

– безперечно роль у всіх розглянутих зрушеннях відіграли зміни на глобальному рівні й з'ясування Індією наступних *геостратегічних положень*: 1) стати державою світового рівня можна лише за умови, якщо перетворитись на впливову регіональну державу з широкими зовнішньоекономічними зв'язками (насамперед у межах регіону й SAARC); 2) завоювати імідж впливової регіональної держави можна лише за умови стимулювання доцентрових процесів, подальшого поглиблення регіоналізації, насамперед *розвитку інтеграційних процесів* у Південній Азії та за умови вирішення складного комплексу індійсько-пакистанських протиріч.

ПРИМІТКИ:

* Ця стаття підготовлена за матеріалами наукової доповіді, що була викладена на Пленарному засіданні IV Всеукраїнській конференції індологів 30 січня 2018 р., а також

доповнена фактами й матеріалами, що містяться в приведеному до статті списку використаних джерел й літератури.

** Докл. див. про діяльність SAARC та безпековий вимір регіональних відносин:
Тихоненко І. В. Механізми південноазійської асоціації регіонального співробітництва як чинник формування регіональної системи безпеки // Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса. – Сер.: Політичні науки. – 2017. – С. 46-49.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА:

1. Bangladesh Working Paper // Umar G. SAARC: Analytical Survey. – Karachi: Pakistan Institute of International Affairs, 1988. – P. 130–145.
2. SAARC: Charter [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/SAARC-Charter/5/>.
3. Murthy P. The Gujral Doctrine and Beyond / P. Murthy // Strategic Analysis. – 1999. – Vol. 23. – P. 643.
4. Agreement on SAARC: Preferential Trading Arrangement (SAPTA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/saptafta.pdf>.
5. Mohanty S. K. Regional Trade Liberalization under SAPTA and India's Trade Linkages with South Asia: An Empirical Assessment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ris.org.in/dp48_pap.pdf.
6. Agreement on South Asia Free Trade Area (SAFTA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/userfiles/saftaagreement.pdf>.
7. Saarc to Negotiate on Liberalization of Services Market [Електронний ресурс]//Times of India. – 2009. – November, 14. – Режим доступу: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=16298.
8. Ahmed Sh. Z., Bhatnagar S. SAARC and Interstate Conflicts in South Asia: Prospects and Challenges for Regionalism // Pakistan Horizon. Vol. 61, № 3, July 2008. – P. 69-88.
9. Southasian University (SAU) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.southasianuniversity.org/>
10. SAARC: SARSO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.colombopage.com/archive_091/Nov1259073024CH.html.
11. Developing Capacity in Cropping Systems Modelling for Sustainable Use of Water Resources to Promote Food Security in South Asia [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/2011/08/24/news/SAARC-Australia-Project>.
12. 17-th Summit SAARC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.seventeenthsaarcs Summit.mv>.
13. Prime Minister Manmohan Singh Speaks at the SAARC Summit: Full Text [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ndtv.com/article/india/prime-minister-manmohan-singh-speaks-at-the-saarc-summit-full-text-148625&sr>.
14. SAARC: Area of Cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/areaofcooperation/detail>.
15. President Nasheed Inaugurates, 17-th SAARC Summit, With Appeal for South Asian Integration, 10 November 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.seventeenthsaarcs Summit.mv/>